

מחווון לשאלון בהיסטוריה, קיץ תשפ"ג, 2023, מס' 22261

הנחיות כלליות:

- * ההנחיות למעריכים במחווון זה מיועדות לבחינה במועד זה בלבד.
- * שינויים יימסרו בתדריכים בעל פה ובשיחות הכוונה עם המעריכים הבכירים.
- * במחווון לא הובאו כל האפשרויות לתשובה נכונה, אלא רק מבחר תשובות. אם תלמיד משיב תשובה שאינה במחווון ואינה מוכרת למעריך, על המעריך לבדוק בספרים ולהתייעץ לפי הצורך עם מעריך בכיר. כל זאת כדי להבטיח שעל תשובות נכונות יינתן ניקוד הולם.
- * בכל סעיף יש להקפיד על ניקוד על פי ההנחיות בכתב ועל פי ההנחיות שיימסרו בתדריכים ובדיקה במרב"ד.
- * אם תלמיד מילא את כל המטלות הנדרשות אך לא הפריד בין מטלות שונות, כפי שנדרש בשאלה, יש לקבל את התשובה, ואין להפחית לו נקודות.
- * ההנחיות במחווון מנוסחות בלשון זכר, ומכוונות למעריכים ולמעריכות כאחד.

תזכורת: הגדרות למטלות בבחינה

- * **הצג/תאר/הבא** – הצגה/תיאור של התופעה, הפעולה, האירוע, התהליך הנדרשים בשאלה, בלי להסביר את הסיבות להתהוותם או את התוצאות/השפעות שלהם.
- * **זהו מעין "צילום תמונת מצב" (מאפיינים, משתתפים, זמן, מקום).**
- * **הסבר** – הבהרה, פירוש של העניין המבוקש; סיבות/גורמים שהביאו לתהליך/לפעולה/לאירוע; תוצאות/השפעות של העניין המבוקש.
- * **השווה** – יש להשוות בין שני עניינים מבוקשים, על פי קריטריונים, ולהבהיר את הדומה ואת השונה בכל אחד מן הקריטריונים שהוצעו.
- * **הדגם** – הבאת דוגמה הממחישה ומבהירה את העניין המבוקש (יש לתת דוגמה מפורטת, ואין להסתפק בהכללה).

ספרי הלימוד המאושרים:

לאומיות

- שים לב: הפירוט של העמודים בספרי הלימוד הוא רק מבחר, יש לקבל גם תשובות נכונות אחרות.
1. י' משעול, **הלאומיות המודרנית וראשית הציונות**, היי סקול, 2011 (להלן היי סקול 1).
 2. י' קוברסקי, **הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920**, כנרת, זמורה, דביר, 2014 (להלן כנרת 1).
 3. מ' בר הלל, ש' ענבר, **עולם לאומי חלק א' – טיול היסטורי בשבילי הלאומיות בישראל ובעולם**, לילך, 2008 (להלן לילך 1).
 4. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – לאומיות במבחן – הלאומיות בישראל ובעמים: ראשית הדרך עד 1920**, מט"ח, 2008 (להלן מט"ח 1).
 5. א' נווה, נ' רוד, **הלאומיות בישראל ובעמים – ראשית הדרך עד 1920**, רכס, 2008 (להלן רכס 1).
 6. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, **הלאומיות – ראשית הדרך**, מרכז זלמן שזר, 2008 (להלן שזר 1).

מלחמת העולם השנייה והשואה

1. י' משעול, **נאציזם מלחמה ושואה**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **נאציזם ושואה**, לילך, 2010 (להלן לילך).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **מסעות בזמן – משלום למלחמה ולשואה**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח).
4. א' נווה, נ' רוד, ד' שחר, **טוטליטריות ושואה**, רכס, 2009 (להלן רכס).
5. י' גוטמן, **טוטליטריות ושואה**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר).

בונים את מדינת ישראל במזרח התיכון

1. י' משעול, **בונים מדינה – יהודית ודמוקרטית במזרח התיכון**, היי סקול, 2014 (להלן היי סקול 2).
2. מ' בר הלל, ש' ענבר, **עולם לאומי ב – בונים מדינה במזרח התיכון**, לילך, 2009 (להלן לילך 2).
3. ק' אביאלי-טביביאן, **בונים מדינה במזרח התיכון**, מט"ח, 2009 (להלן מט"ח 2).
4. א' נווה, נ' רוד, ד' שחר, **הלאומיות בישראל ובעמים – בונים מדינה במזרח התיכון**, רכס, 2009 (להלן רכס 2).
5. א' דומקה, ח' אורבך, צ' גולדברג, **בונים מדינה במזרח התיכון**, מרכז זלמן שזר, 2009 (להלן שזר 2).

חלק א

פרק ראשון – מלחמת העולם השנייה והשואה

יש לענות על אחת מן השאלות 1-3.

1. מדיניות הנאצים כלפי היהודים ותגובות האוכלוסייה המקומיתא. כיצד אפשר ללמוד מקטע המקור על תהליך הרחקת היהודים ובידודם מן החברה בגרמניה בשנות השלושים:

- שימוש שיטתי בתעמולה אנטישמית והפצת הדימוי השלילי של היהודים בתודעת הקהל הרחב בגרמניה ואינדוקטרינציה פוליטית שהציגה את היהודים כבוגדים שיש לסלקם מעמדות השפעה.
- בקטע: בילקוט של רות יש תמיד כרוזים, פליירים וחומרי תעמולה אחרים שמטיפים לשנאת היהודים והיא נותנת אותם לחבריה לכיתה; רות מסבירה לחבריה לכיתה היהודים: "הכוונה היא ליהודים אחרים, הפציפיסטים והליברלים, שבגדו בגרמניה ושאותם היטלר רוצה לסלק מעמדות השפעה".
- חקיקה שמטרתה יצירת הפרדה בין יהודים לארים ודחיקת היהודים מהחברה הגרמנית. בקטע: "כשהיטלר עלה לשלטון ונקבע שיש לבדוד תלמידים ממוצא יהודי, ושגרמנים ארים אינם יכולים עוד להתחבר עם לא ארים"; "היטלר ודאי יודע מה הוא עושה, ואני אציית לפקודות".
- כפיית מדיניות הריחוק מהיהודים ובידודם מהחברה באמצעות מעקב והלשנות על גרמנים שלא צייתו למדיניות זו. בקטע: "היא ערכה רישום מדויק של אלה שכן דיברו, ומסרה את שמותיהם".

צעדים שנקט המשטר הנאצי כלפי היהודים בגרמניה בשנים 1935 – 1938 וכיצד צעדים אלה קידמו את תהליך הרחקת היהודים מן החברה:

- חוקי נירנברג (1935) – "חוק אזרחות הרייך" ביטל את אזרחותם של יהודי גרמניה, ו"החוק להגנת הדם והכבוד הגרמניים" אסר על קשרים זוגיים בין יהודים לארים.
- אריזציה – העברת רכוש יהודי לבעלות ארית, השתלטות הדרגתית על מפעלים, על בתי עסק ועל רכוש של יהודים. דבר שהוביל לניתוק הקשרים המסחריים-כלכליים בין יהודים לארים, ולפגיעה חמורה בפרנסה של היהודים וזירז את הגירתם מגרמניה.
- חוקים ותקנות מסוגים שונים שהגבילו את חופש התנועה של היהודים ומנעו מהם כניסה לאזורים ציבוריים (גנים ציבוריים, בריכות שחייה, בתי ספר, בתי עסק שונים, מקומות בילוי) – הוצאת היהודים מן המרחב הציבורי-חברתי.
- ליל הבדולח (1938) – פוגרום מאורגן בכל רחבי גרמניה שבמהלכו הוכו יהודים רבים, חלקם נרצחו, רכוש יהודי הושחת ונשרפו בתי כנסת. בסופו כ- 30,000 יהודים נכלאו במחנות ריכוז. הפוגרום והצעדים שננקטו לאחריו מצד המשטר נועדו להגביר את מצוקת הקיום של יהודי גרמניה, לדחוק אותם סופית אל מחוץ לחברה הגרמנית ולזרז את הגירתם של היהודים מן הרייך.

- גירוש זבונשין – גירוש בכפייה של יהודים (בעלי אזרחות פולנית) מגרמניה.

ב. מדוע דפוס התייחסות של רוב האוכלוסייה המקומית בארצות הכיבוש הנאצי כלפי היהודים היה "עמידה מן הצד":

- רוב האנשים ניסו לשרוד בתנאים הקשים של הכיבוש הנאצי: התושבים בארצות הכבושות היו בעצמם בתנאי מלחמה והיו טרודים קודם כול בצורכי הקיום שלהם ושל קרוביהם. בכמה מן הארצות (בעיקר במזרח אירופה) השליט הכיבוש הנאצי טרור קיצוני נגד האוכלוסייה שהייתה שקועה בסבל ובמצוקות שלה.
- בארצות רבות הייתה מושרשת בציבור מסורת אנטישמית עמוקה רבת שנים, מסורת זו יצרה ניכור וריחוק כלפי גורלם של היהודים.
- הפחד מפני הכובש הגרמני הרתיע רבים מלעזור: אנשים חששו לסכן את עצמם ואת בני משפחותיהם, הנאצים איימו בעונשים קולקטיביים.

מקור מספר הלימוד המדגים דפוס התייחסות אחר של אוכלוסייה מקומית כלפי היהודים בארצות אלה:

התלמיד צריך לבחור מתאים מספר הלימוד ולהסביר כיצד הוא מדגים דפוס התייחסות אחר של האוכלוסייה המקומית כלפי היהודים.

בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 298-306, 333-335; לילך, עמ' 288, 291-299, 305-312; מט"ח, עמ' 260-268, 272-272; רכס, עמ' 230-231, 305-307, 310-314, 317-320; שזר, עמ' 227, 292-293, 296-297, 336-340, 343, 345-349.

2. מלחמת העולם השנייה והמאבק בנאצים**א. טענתו של צ'רצ'יל בנוגע למצב המלחמה:**

פני המלחמה השתנו לחלוטין, וכוחו של הצבא הגרמני בחזית המערבית נשבר.

נימוק הטענה באמצעות עובדות היסטוריות:**מקטע המקור**

- בעלות הברית הצליחו לשחרר חלק ניכר משטחי הכיבוש הנאצי במערב, למשל את צרפת, בלגיה וחלק מהולנד.
- כוחות בעלות הברית הצליחו לפרוץ בכמה מקומות את קו זיגפריד ואף להיכנס לתוך שטחי גרמניה.
- הצבא הגרמני איבד מאות אלפי חיילים שנהרגו, נפצעו או נלקחו בשבי.
- בחזית האיטלקית חלה התקדמות ונפרץ קו ההגנה הגרמני בחזית הזו – "הקו הגוטי".

עובדות היסטוריות נוספות

- בחזית המזרח התקדם הצבא האדום, שחרר חלק גדול מן השטחים שכבשה גרמניה במזרח אירופה והתקרב אל אדמת גרמניה.
- התגברו הפעולות נגד שלטונות הכיבוש הנאצים מצד האוכלוסייה האזרחית, תנועות המחתרת וכוחות הפרטיזנים.
- הצבא הגרמני איבד כלי נשק כמו מטוסים וטנקים בהיקף נרחב, ודבר זה פגע ביכולתו להתגונן ולצאת להתקפות נגד.

ב. החשיבות של השתתפות לוחמים יהודים בצבאות בעלות הברית:

- תרומה למאמץ להביס את גרמניה הנאצית ובעלות בריתה.
- ייצוג לעם היהודי באמצעות בריגדה יהודית לוחמת תחת הסמל היהודי במלחמה, ובאירופה שלאחר המלחמה.
- הדגשת נאמנותם ומסירותם של היהודים לארצות מולדתם.

ביסוס על המקור

- צ'רצ'יל מזכיר בדבריו את התרומה של החיילים היהודים המשרתים בצבאות בעלות הברית.
- צ'רצ'יל מתייחס לחשיבות קיומה של הבריגדה בצבאות בעלות הברית – חטיבה מיוחדת שמייצגת את העם היהודי שסבל עינויים שאין לתאר מידי הנאצים, שתיטול חלק במיגור הנאצים.

מקור מספר הלימוד:

יש להביא מקור מספר הלימוד המבטא דרך מאבק אחרת של היהודים בנאצים (למשל: "קידוש החיים" מרד בגטאות, פרטיזנים), ולהסביר כיצד המקור מבטא את חשיבותה.

3. **"הסדר החדש", היודנראט****א. כיצד פעל המשטר הנאצי לקידום רעיון "הסדר החדש" באירופה בשנתיים הראשונות של המלחמה:**

ביסוס על מקור מספר הלימוד:

יש להביא מקור מתאים מספר הלימוד לביסוס התשובה.

ביסוס על דוגמאות נוספות:

- כיבוש אירופה, ובעיקר שטחים שחיו בהם עמים שנחשבו בתחתית המדרג הגזעי על פי האידאולוגיה הנאצית – כדי להבטיח "מרחב מחיה".
- העברה של אוכלוסיות שונות בכפייה (לפי קריטריונים לאומיים גזעניים) – כדי לאפשר יישוב של גרמנים במקומן וכדי להבטיח "מרחב מחיה" לגזע הארי.
- יישוב גרמנים בשטחי פולין הכבושים ולאורך הגבול עם גרמניה – כדי להבטיח מרחב מחיה ולהגן על הרייך.
- העברת מזון, מוצרי תעשייה, כסף, רכוש, יצירות אומנות וחומרי גלם מן הארצות הכבושות לגרמניה – ניצול האוצרות של שטחי הכיבוש.
- הקמת מחנות עבודה והעסקת עובדי כפייה באזורים הכבושים – ניצול כלכלי ושעבוד לגזע הארי.
- העברה המונית של עובדי כפייה מאזורי הכיבוש לגרמניה – כדי לפתור בעיות כלכלה ותעסוקה ולסייע בכך למאמץ המלחמה.
- מבצע "המתת חסד" בגרמניה – כדי "לטהר" ו"להשביח" את הגזע הארי.
- פגיעה בהנהגה ובשכבות האינטליגנציה של העמים הסלביים: רצח חלק מהם ומאסרם של אחרים ושילוחם למחנות ריכוז, סגירת אוניברסיטאות וגימנסיות, פגיעה באומנות ובתרבות – כדי לנטרל את הגזעים "הנחותים" שמיועדים לשרת את הגזע "הארי".
- הקצבות מזון לאוכלוסייה בפולין – שמירה על רמת חיים נמוכה כדי למנוע התקוממות.
- מבצע ברברוסה – כדי להבטיח "מרחב מחיה" וכדי להאבק בבולשביזם ולחסלו, לנטרל את הגזע הסלבי הנחות ולשעבדו.
- תחילת ביצוע "הפתרון הסופי" – בורות הירי.
- בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 173–176, 215; לילך, עמ' 181–183; מט"ח, עמ' 178, 186; רכס, עמ' 185–188; שזר, עמ' 157, 218–219.

ב. המורכבות של תפקיד היודנראט בגטאות בתקופה שלפני ביצוע "הפתרון הסופי":

- הנהגה בכפייה: חלק מראשי היודנראטים מונו בכפייה (תוך כדי איומים על חייהם), נאלצו לציית להוראות הנאצים (גזרות שונות, שוטפות ומזדמנות), וכל חריגה הייתה מלווה בסכנה לחייהם ובסכנה של ענישה קולקטיבית.
- הצורך לקבל הכרעות שלא עלו בקנה אחד עם תפיסת עולמם ומצפונם, מתוך אמונה כי הדבר יאפשר לפעול לטובת הציבור היהודי בגטו ולצמצם את הפגיעה בו.
- המאבק היום-יומי להשיג תנאי קיום מינימליים לציבור היהודי בגטו: הוטל עליהם לספק שירותים בכל תחומי החיים (דיוור, מזון, תברואה, בריאות, חינוך, דת, תעסוקה ושמירה על הסדר) בתנאים קיצוניים של מחסור, בידוד וכליאה.
- הנהגה שיכולתה להפעיל סנקציות מוגבלת מאוד.
- מעמדם כחוליה מקשרת בין הממשל הנאצי ובין הציבור היהודי בגטו: מצד אחד המגע הישיר עם הנאצים היה מלווה לעיתים קרובות בהשפלה, איומים, אלימות פיזית ואף רצח. מצד אחר הציבור היהודי בגטו (שלא היה במגע ישיר עם הנאצים) ראה ביודנראטים את האחראים למצבם והפנה אליהם את ביקורתו וזעמו.

כיצד מורכבות זאת באה לידי ביטוי בקטע המקור:

- על פי הקטע הנאצים הורו ליונראט להחרים את הרכוש של תושבי הגטו – ביטוי לקושי הנובע מן המעמד של הנהגה בכפייה הנאלצת לציית לתכתיבי הנאצים ולבצע את הגזרות הקשות נגד הציבור בגטו.
- בקטע מובאים דבריו המאיימים של הממונה הנאצי שמאשים את ד"ר אלקס וחבריו ביודנראט בהפרת פקודה, בחבלה מכוונת ובניסיון לרמות את השלטון הנאצי. מן הקטע משתמע איום על חייהם – ביטוי לקושי לקבל הכרעות תחת איומים ולחצים קשים.
- בקטע יש איום מפורש על חייהם של תושבי הגטו שישתירו רכוש וכן איום בענישה קולקטיבית – ביטוי לאחריות הכבדה המוטלת על חברי היודנראט לקבל הכרעה שתקטין ככל האפשר את הפגיעה בתושבי הגטו.

הקושי המיוחד שאפיין את תפקיד היודנראט בזמן ביצוע הפתרון הסופי:

בתקופה זו הגרמנים החלו בשילוחים מן הגטאות אל מחנות ההשמדה. ההבנה של ראשי היודנראט שמוטל עליהם לקחת חלק פעיל בתהליך ולגזור את דינם של חלק מתושבי הגטו, העמידה בפניהם דילמות מוסריות וקיומיות שלא היה אפשר לחמוק מהכרעה בהן.

בספרי הלימוד: היי סקול, עמ' 247–255; לילך, עמ' 192–193, 264–268; מט"ח, עמ' 194–200, 233–234; רכס, עמ' 206–211, 277–281, 292; שזר, עמ' 188–192, 195–199, 249–254, 277.

חלק ב

פרק שני – לאומיות וציונות

יש לענות על אחת מן השאלות 4-6.

4. לאומיות וציונות מרעיון למעשה

א. הרעיונות שהובילו לצמיחת הלאומיות באירופה במאה ה־19:

- רעיונות התנועה הרומנטית: הערצה לדמויות נאצלות ולגיבורים מיתולוגיים, טיפוח העבר המפואר של האומה, געגועים לטבע, איסוף סיפורי עם וטיפוח מסורות עממיות חיזקו את תודעת העבר המשותף ואת הלכידות הלאומית. רעיונות אלה השפיעו על הספרות, על האומנות, על הפילוסופיה ועל התפתחות השפה, וסייעו לעיצוב הזהות הלאומית של בני הלאום.
- רעיונות הנאורות בנוגע לאדם ולחברה יצרו מושגים ותפיסות חדשות (אמונה בקדמה, ביכולת האדם לשנות אם יעזר בשכלו, זכויות טבעיות ושוות לכל בני האדם, ריבונות העם) והביאו לשינוי בתודעה העצמית של בני האדם, לחילון ולפתיחות לרעיונות חדשים ובהם להכרה שהאדם הוא חלק מלאום.
- רעיונות המהפכה הצרפתית שימשו השראה לתנועות לאומיות אחרות.

כיצד רעיונות אלה באו לידי ביטוי בפעילות של התנועה הלאומית (יוון, פולין, איטליה, גרמניה):

יש להדגים כיצד אחד מן הרעיונות בא לידי ביטוי בפעילות של תנועה לאומית אחת.

ב. כיצד באים לידי ביטוי בתצלום הרעיונות שרצו העולים לארץ־ישראל לקדם בשנים 1881–1914:

- רעיון כיבוש העבודה – הגשמת הציונות באמצעות עבודת אדמה בארץ־ישראל על ידי פועלים עבריים. בתצלום נראים פועלים עבריים עובדים בשדה בחוות מרחביה.
 - חיי שיתוף ושוויון – בתצלום נראות נשים שעובדות יחד עם הגברים בעבודה חקלאית.
- רעיונות נוספים שקידמו העולים בתקופה זו, ופעולות שעשו להגשמתם:
- רעיון כיבוש השמירה: הקמת כוח מגן עברי שישמור על ביטחונם ורכושם של המתישבים היהודים. יצירת "יהודי חדש" המגן על אדמתו בכוח הנשק.
 - פעולות להגשמה: הקמת ארגון בר־גיורא; הקמת ארגון השומר ופעילותו.
 - "החייאת השפה": להפוך את השפה העברית לשפה הלאומית המדוברת של היישוב היהודי המתפתח בארץ־ישראל ושל התנועה הציונית.
 - פעולות להגשמה: הפעילות של אליעזר בן יהודה; הקמת בתי ספר עבריים; הקמת הסתדרות המורים שנלחמה בין השאר על הטמעת השפה העברית בבתי הספר; "מלחמת השפות"; הקמת "ועד הלשון".

5. הלאומיות – גורמים מסייעים וגורמים מעכבים

א. גורמים שסייעו להתפתחות התנועות הלאומיות באירופה במאה ה־19:

- מאפיינים משותפים רבים לבני הלאום, כמו דת, לשון ותרבות.
- תודעה לאומית מפותחת בקרב בני אותו הלאום.
- מעמד ביניים משכיל ומבוסס.
- חברה מתועשת עם תשתית רחבה של חינוך ותקשורת.
- תמיכה של מדינה ו/ או שליט מקומי.

גורמים שעכבו את התפתחותן:

- מצב מדיני: שלטון זר חזק, התנגדות או היעדר תמיכה של השלטון המקומי.
- פיגור במודרניזציה ובתיעוש באזורים שבהן פעלה התנועה.
- התנגדות לתנועה הלאומית מצד כוחות שמרניים שביקשו לשמור על הסדר הקיים: שליטים, הכנסייה הקתולית.
- פיצול חברתי, מדיני ותרבותי: פיצול רב אילץ את התנועה להשקיע מאמצים רבים בגיבוש תרבות לאומית אחידה ובפיתוח תודעה לאומית בקרב קבוצות שונות בעם.

בספרי הלימוד: היי סקול 1, עמ' 35, 39; כנרת 1, עמ' 48; לילך 1, עמ' 35–36; מט"ח 1, עמ' 25–38; רכס 1, עמ' 22, 25–42; שזר 1, עמ' 30–36.

ב. גורמים שעיכבו את התפתחות היישוב היהודי בזמן מלחמת העולם הראשונה:

- מדיניות השלטון העות'מני בזמן המלחמה: הגליית המסרבים להתעתמן; הפסקת הזרמת הון (כולל תרומות) מאירופה לארץ-ישראל; איסור על פעילות ציונית; גירוש מנהיגים ציונים; איסור על פעילות "השומר"; החרמת רכוש לצורכי הצבא העותמאני; עבודות כפייה צבאיות; גירוש תושבי יפו-תל אביב.
- אסונות טבע: מכת הארבה - רעב כבד.

כיצד סייעה הצהרת בלפור לתנועה הציונית:

- בהצהרה יש הכרה רשמית מצד המעצמה (בריטניה) ביהודים כלאום, ובזכותם לבית לאומי (מסגרת מדינית) בארץ-ישראל.
- בהצהרה בריטניה מתחייבת לסייע בהקמת הבית הלאומי.
- ההצהרה נתנה בסיס חוקי פומבי לבית לאומי ליהודים, והוא אושר במרוצת הזמן על ידי חבר הלאומים בטופס המנדט.
- בספרי הלימוד: הי סקול 1 עמ' 190, 193, 196; כנרת 1, עמ' 194-195, 201-202; לילך 1, עמ' 226, 229, 231; מט"ח 1, עמ' 136-137, 139; רכס 1, עמ' 204, 212; שזר 1, עמ' 177, 179.

6. התנועות הלאומיות באירופה והתנועה הציונית**א. מאפיינים משותפים לתנועה הציונית ולתנועות לאומיות אחרות באירופה במאה ה-19:**

- הצבת יעד פוליטי מוגדר - הקמת מדינה עצמאית ריבונית ללאום.
- מנהיגי התנועות היו מנהיגים מזן חדש: כריזמטיים, משכילים, בני המעמד הבינוני, נשענו על תמיכת ההמונים.
- דרכי הפעולה שנקטו: מאבק דיפלומטי, חבירה לבני ברית, הקנייה של התודעה הלאומית והפצתה.
- הושפעו מתהליכים חברתיים-כלכליים בעקבות המהפכה התעשייתית.
- הושפעו ממאבקן של תנועות לאומיות אחרות באירופה.
- השפעת רעיונות של תנועת ההשכלה על צמיחת התנועה.
- השפעת רעיונות של התנועה הרומנטית על צמיחת התנועה.

מאפיינים ייחודיים לתנועה הציונית בהשוואה לתנועות הלאומיות האחרות:

- **גורמים לצמיחתה:** האכזבה מן האמנציפציה, התחזקות האנטישמיות במערב אירופה, פגורמים ונקיטת צעדים נגד היהודים בעידוד המשטרים במזרח אירופה, שבעקבותיהם חיפשו היהודים פתרון למצוקת הקיום, חשש מהתבוללות נוכח תהליכי החילון.
- **קשיים ייחודיים:**
- הפיזור הגאוגרפי של היהודים הקשה על היכולת לארגן את הפעילות הציונית; הטריטוריה הלאומית, ארץ-ישראל, הייתה מרוחקת מן האזורים שישבו בהם היהודים, ורוב היהודים אפילו לא ביקרו בה; לא הייתה שפת דיבור משותפת; האמנציפציה שאפשרה את השתלבות היהודים במקומות מגוריהם; התחרות עם תנועות יהודיות אחרות (הבונדיסטים); התנגדות המשתלבים, התנגדות החרדים; כישלון בהשגת הצ'רטר; אפשרויות הגירה לארצות-הברית; מות הרצל.

ב. הסבר דבריו של הרצל "בבזל ייסדתי את מדינת היהודים":

- בקונגרס בבזל נוצרה התשתית הארגונית והפוליטית למדינה שתקום בעתיד: הוחלט על הקמת מוסדות (הקונגרס - מעין פרלמנט, הנשיא, הוועד הפועל - גוף מבצע, אגודות מקומיות), נוצרו מנגנוני בחירות לקונגרס ולמוסדות המבצעים ונבחר מנהיג לתנועה.
- בתוכנית בזל גובשה המטרה של התנועה הציונית - "להקים בית לאומי עבור העם היהודי בארץ-ישראל", והוחלט על דרכי הפעולה לקידום מטרה זו.
- לקונגרס הגיעו נציגים מכל העולם והוא זכה לכיסוי תקשורתי נרחב. ההכרזה על מטרת הציונות (בתוכנית בזל) הייתה שלב הכרחי וחשוב בהכרה של יהודים ושל העולם בשאיפה של העם היהודי למדינה.
- בקונגרס בזל התלכדו הזרמים השונים בעם היהודי ליצירת לאום שמקומו בארץ-ישראל.

פעולות נוספות שעשה הרצל לקידום הרעיון הציוני:

- מגעים עם אישיים בעולם היהודי לגיוס כספים ותמיכה ברעיון הציוני.
- מגעים דיפלומטיים עם שליטים שונים (גרמניה, האימפריה העות'מנית רוסיה, בריטניה) בניסיון לזכות בתמיכתם בהענקת צ'רטר ליהודים על ארץ-ישראל ולזכות בהכרה מדינית.
- פרסום רעיונותיו והפצתם (ספרים, עיתון) כדי לגייס אנשים לרעיון הציוני.

פרק שלישי – המאבק על הקמת מדינת ישראל

יש לענות על אחת מן השאלות 7-9.

7. המאבק של היישוב היהודי בבריטים (1945-1947)**א. מדוע החליט היישוב היהודי עם תום מלחמת העולם השנייה על הקמת "תנועת המרי העברי":**

- תגובה על מדיניות בריטניה לאחר מלחמת העולם השנייה (הכרזת בוויין).
- ההכרה בנחיצותה של פעולה משותפת ומתואמת בין כל המחנות כדי לבצע פעולות בהיקף ובעוצמה גדולים, שישיעו על הבריטים ועל דעת הקהל העולמית.

נימוקים מקטע המקור:

- בריטניה קיבלה מנדט על ארץ-ישראל כדי לעזור לעם היהודי לשוב למולדתו, אך היא סגרה את שערי ארץ-ישראל בפני פליטים יהודים בתקופת השואה.
- בריטניה התחייבה לסייע במיטב כוחותיה להקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ-ישראל, אך היא סגרה את שערי ארץ-ישראל בפני שורדי השואה.
- שורדי השואה שסבלו מן "התופת הנאצית" נמצאים במחנות עקורים בגרמניה בתנאים קשים ויש צורך דחוף לפעול להבאתם לארץ-ישראל.

מדוע פעלה תנועה זו זמן קצר בלבד:

- בין שלושת הארגונים היה מתח מתמיד, וגם לאחר שהוקמה המסגרת המשותפת ראה כל אחד מהם באופן שונה את הדרך להשגת המטרה.
- בעקבות "השבת השחורה" הנהגת היישוב הגיעה למסקנה שהמאבק המשותף לא שינה את המדיניות של בריטניה ועלול לסכן את המפעל הציוני. הנהגת היישוב דרשה לחזור למדיניות הקודמת ("מאבק צמוד") ולנתק את הקשר בין ההגנה ובין שני הארגונים האחרים.
- פיצוץ מלון המלך דוד העמיק את הקרע ואת חוסר האמון בין המחנות.
- בספרי הלימוד: **היי סקול 2, עמ' 56-60; לילך 2, עמ' 60-64; מט"ח 2, עמ' 75-77; רכס 2, עמ' 72-76; שזר 2, עמ' 52-53, 55-59.**

ב. נימוק הטענה שהמאבק של היישוב היהודי בבריטים היה הגורם העיקרי להחלטת בריטניה להעביר את שאלת**ארץ-ישראל לאו"ם באמצעות עובדות היסטוריות:**

- המאבק הצבאי המתמשך של היישוב היהודי הטריד והתיש את בריטניה ואילץ אותה להקצות כוח אדם ותקציבים גדולים מכפי שתכננה, במקום להפנות משאבים אלה לשיקום בריטניה לאחר המלחמה.
- המאבק של היישוב היהודי בתחום ההעפלה יצר תהודה בין-לאומית, ועורר ביקורת מצד הציבור בבריטניה ומצד דעת הקהל בעולם. הביקורת יצרה לחץ על ממשלת בריטניה להגמיש את מדיניות ההגירה לארץ-ישראל, אך צעד זה עמד בסתירה לרצונה של בריטניה להדק את קשריה עם המדינות הערביות במזרח התיכון. המוצא ממצב מורכב זה היה העברת שאלת ארץ-ישראל לאו"ם.
- המאבק הצבאי של היישוב היהודי והמאבק בתחום ההעפלה פגעו ביוקרת הצבא הבריטי: פגיעות בנפש וברכוש וכן השפעה פסיכולוגית שלילית מצטברת על החיילים וירידה במורל שלהם.

טיעונים אחרים בנוגע לגורם העיקרי להחלטת בריטניה להעביר את שאלת ארץ ישראל לאו"ם:**טענה:** החלטה זו הושפעה בעיקר משיקולים הנוגעים למצבה של בריטניה ומעמדה לאחר מלחמת העולם השנייה.**נימוקים:**

- השינוי במאזן הכוחות בעולם לאחר מלחמת העולם השנייה ("המלחמה הקרה" ועליית כוחן של ארצות-הברית וברית-המועצות) אילץ את בריטניה, שהייתה תלויה בארצות-הברית מבחינה כלכלית ומדינית, להתחשב בלחץ האמריקני לפתור את שאלת ארץ-ישראל בכלל ולאפשר עלייה מיידית של מאה אלף עקורים בפרט. עם זאת, בריטניה חששה לפגוע בקשריה עם המדינות הערביות. העברת שאלת ארץ-ישראל לאו"ם הייתה המוצא המתאים.
- המצב הכלכלי של בריטניה לאחר מלחמת העולם השנייה היה קשה (חובות, צורך לקלוט מיליוני חיילים משוחררים, הידרדרות קשרי המסחר). הציבור הבריטי וחברי ממשלה רבים דרשו שהממשלה תשקיע את משאביה בשיקום המדינה ולא באחזקת האימפריה.

בספרי הלימוד: **היי סקול 2, עמ' 77; לילך 2, עמ' 75; מט"ח 2, עמ' 85; רכס 2, עמ' 88-89; שזר 2, עמ' 61-63.**

8. הדיון על תוכנית החלוקה באו"ם, השלב הראשון של מלחמת העצמאות**א. הפעילות הדיפלומטית של היהודים כדי לגייס מדינות שיצביעו בעד תוכנית החלוקה:**

- נציגי היישוב היהודי נחלקו לצוותים, ופנו לכל אחת מן המדינות שהייתה לה זכות הצבעה וניסו לשכנע אותה.
- גיוס מדינאים ברחבי העולם לתמוך בהחלטה.
- הפעלת לחצים כלכליים (למשל לחץ על ליבריה דרך יצרן הגומי שלה שהיה ענף הייצוא העיקרי שלה).
- ניצול קשרים אישיים (למשל ניסיון להשפיע על שליט אתיופיה דרך אלמנתו של אורד וינגייט).
- מתן שוחד.
- לחץ של יהודי ארצות הברית על נשיא ארצות הברית טרומן ועל חברי בית הנבחרים האמריקני.
- לחץ של ד"ר חיים וייצמן על נשיא ארצות הברית טרומן לסייע בגיוס תמיכתן של מדינות רבות (צרפת, סין, טורקיה, יוון, הודו, מקסיקו, קובה ועוד).

חשיבות התמיכת של המעצמות בתוכנית זו:

- כל אחת מן המעצמות הפעילה לחצים על המדינות שהיו בהשפעתה כדי להבטיח את תמיכתן בתוכנית.
- תמיכתה של ברית המועצות השפיעה על מפלגות השמאל במדינות שונות, והן לחצו על הממשלות שלהן לתמוך בהחלטה.
- לברית המועצות היו שלושה קולות בהצבעה.

ב. קשיים של היישוב היהודי בתקופה הראשונה של מלחמת העצמאות:

- הצורך להתמודד עם התקפות יזומות של הערבים שנערכו במקומות שונים בארץ ברבזמן.
- פגיעות הערים המעורבות וטשטוש הגבולות בין חזית ובין עורף: טרור, צלפים, שיבוש של חיי היום-יום, קשיי לחימה בשטח בנוי.
- הלחימה בדרכים: התקפה על כלי רכב (שיטת השיירות גבתה מחיר כבד). ניתוק יישובים עבריים זה מזה וממרכזים עירוניים.
- יישובים מבודדים שאינם חלק מרצף טריטוריאלי וסביבם כפרים עוינים: מצור, התקפות ישירות.
- ירושלים הנצורה: דרכים חסומות, בעיות בהובלת אספקה, התמודדות עם הלגיון הירדני.
- נפגעים רבים בפרק זמן קצר למדי (מרס 1947).
- ניתוק קווי מים וחשמל.
- מדיניות הפינוי של הבריטים.
- מחסור בנשק.

כיצד נערך היישוב היהודי בתקופה השנייה כדי להתמודד עם הקשיים:

היישוב עבר מאסטרטגיה הגנתית לאסטרטגיה התקפית ויזם תוכנית צבאית שנועדה לענות על קשיי היישוב – תוכנית ד', שעיקרה: כיבוש שטחי מפתח לאורך הדרכים כדי להבטיח מעבר בטוח בין כל היישובים היהודיים; כיבושים שנועדו ליצור רצף טריטוריאלי בשליטה יהודית; כיבוש ערים מעורבות (טבריה, חיפה, יפו) כדי לעצור את הטרור הערבי בערים ובשכונות המעורבות.

9. הכרזת המדינה, השלב השני של מלחמת העצמאות**א. נימוקים של דוד בן גוריון בעד ההכרזה על הקמת המדינה ביום ה' באייר תש"ח (1948):**

- הצורך למלא את החלל השלטוני שייווצר עם סיום המנדט הבריטי ב-15 במאי 1948.
- החשש שברית המועצות עלולה לסגת מתמיכתה, ועל כן דחיית ההכרזה תהיה החמצה לדורות.
- מוכנות היישוב היהודי לקבל עצמאות: יש מוסדות לאומיים, תשתית כלכלית, כוח צבאי, מערך שירותים בתחום הכלכלי-חברתי, בשלות של התודעה הלאומית.
- אם יפלו צבאות ערב, תהיה זו פלישה למדינה עצמאית וריבונית, והדבר יקל על גיוס דעת הקהל העולמית לבריית הפלישה.
- כינון מדינה ריבונית יאפשר גיוס חובה והגדלה של הכוח היהודי הלוחם, שהיו הכרחיים בתנאי המלחמה הקשים.
- כינון מדינה ריבונית יאפשר פתיחת השערים לעלייה, ובעקבותיה יגדל הכוח הלוחם.
- כינון מדינה ריבונית יאפשר הטלת מיסי חובה למימון של חלק מהוצאות המלחמה.

נימוקים של התומכים בדחיה של הכרזה זו למועד אחר:

- הידיעה שצפויה התקפה משולבת של צבאות ערב, הובילה לחשש שהמדינה לא תוכל לעמוד בהתקפה זו.
- לחץ מצד מחלקת המדינה של ארצות הברית לדחות את ההכרזה ולאמץ שלטון נאמנות, ואיומים בהטלת אמברגו על משלוחי נשק והעברת כספים מיהודי ארצות הברית.
- חשש מעמדת האו"ם ומהטלת סנקציות בין-לאומיות על מדינת ישראל.
- מידע על הכוונה של עבדאללה מלך ירדן לסגת מהחלטתו שלא להצטרף לפלישה של צבאות ערב אם יוכרז על הקמת מדינת ישראל.

אירוע שאירע בשלב השני של מלחמת העצמאות, וכיצד אפשר לבסס באמצעות אירוע זה את העמדה של אחד מן**הצדדים בוויכוח על מועד ההכרזה:**

- יש להציג אירוע מתאים, ולבסס באמצעותו את עמדת אחד מן הצדדים בוויכוח על מועד ההכרזה על הקמת מדינת ישראל.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 109-114; לילך 2, עמ' 93-94; מט"ח 2, עמ' 105-109; רכס 2, עמ' 116-117; שזר 2, עמ' 89-90.

ב. סיבות להיווצרות בעיית הפליטים הפלסטינים:**התנהלות הצד הערבי:**

- זעזוע חמור בחברה הפלסטינית בעקבות עזיבת השכבה העשירה והמנהיגה את הארץ.
- נוצרה אנרכייה בחברה הערבית בעקבות תחרות בין כוחות שונים, שיתוק החיים הכלכליים והחרמת רכוש.
- בריחה/עזיבה זמנית בגלל מצב המלחמה.
- מדינות ערב (למעט ירדן) סירבו לקלוט את הפליטים: לא העניקו להם אזרחות, שיכנו אותם במחנות פליטים והטילו עליהם הגבלות.
- מדינות ערב דחו את החלטת האו"ם 194 שאפשרה להחזיר את הפליטים במסגרת הסדר כולל.

התנהלות הצד היהודי:

- לאחר פלישת צבאות ערב היו מקרים שבהם פינה צה"ל את האוכלוסייה הערבית או גירש אותה והרס את כפריה.
- בסיום המלחמה עבר השטח המיועד לפלסטינים בתוכנית החלוקה לשליטת ישראל (כרבע מן השטח) ולשליטת ירדן ומצרים. רוב הפלסטינים שחיו בשטחים אלה נהפכו לפליטים.
- מדינת ישראל סירבה לאפשר לפליטים לשוב לגבולותיה.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 151-154; לילך 2, עמ' 114-116; מט"ח 2, עמ' 126; רכס 2, עמ' 142-145; שזר 2, עמ' 107-109.

פרק רביעי – סוגיות נבחרות בתולדות מדינת ישראל

יש לענות על אחת מן השאלות 10–13.

10. עלייה וקליטה בשנות החמישים והשישים של המאה ה-20

א. הקשיים שהיו למדינת ישראל בקליטת העלייה בתחילת שנות החמישים בתחומים שונים:

- מדינה צעירה בשלבי היערכות ובנייה לאחר מלחמה קשה.
- העולים הגיעו בתוך זמן קצר, ומספר הנקלטים היה גדול ממספר הקולטים.
- מחסור באמצעים כספיים.
- היעדר תשתית מתאימה למציאת פתרונות דיור לעולים.
- היעדר תשתית מתאימה למציאת פתרונות תעסוקה לעולים.
- פערים תרבותיים בין האוכלוסיות השונות של העולים.

כיצד ניסתה המדינה להתמודד עם הקשיים:

- מציאת פתרונות דיור זמניים, כמו מעברות, בניית שיכונים קבע בערים, הקמת חבלי התיישבות (דוגמת חבל לכיש), הקמת עיירות פיתוח.
- הנחלת השפה העברית לאוכלוסיית העולים.
- עבודת יזומות מטעם הממשלה, שמומנו מהתקציב הממשלתי.
- מדיניות ה"צנע" – הבטחת מוצרי מזון בסיסיים לפי הקצבה לכל האוכלוסייה, ותיקה כחדשה.
- שימוש בכספי השילומים מגרמניה לשיקום כלכלי.
- החינוך כאמצעי קליטה: החלת חוק חינוך חובה, עידוד פעולות התנדבות בחינוך, הקניית סמלי הזדהות לאומים.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 274, 279-284; לילך 3, עמ' 218, 223-227; מט"ח 3, עמ' 217, 221-226; רכס 3, עמ' 279-289; שזר 3, עמ' 219, 229-245.

ב. ההבדלים בין קטעי מקור על פי התבחינים:

הסיבות לפרוץ האירוע

- על פי "דבר": פציעת שיכור שגרמה לשרשרת מעשי אלימות, שמועות שווא על מותו של יעקב עקיבא, וכן הסתה של המפגינים על ידי פושעים.
- על פי "העולם הזה": זעם ותסכול של תושבי השכונה שמאמינים כי נעשה להם עוול גדול.

דימוי המפגינים

- על פי "דבר": בריונים, פורעים מוסתים ואלימים (בכותרת הכתבה), הפוגעים ללא הצדקה בשוטרים וברכוש.
- על פי "העולם הזה": אזרחים ישראלים שמתקוממים נגד חוסר צדק ועוולות של השלטון ומוסדותיו; לוחמה זכויות בדומה למי שהשתתפו במהפכה הצרפתית או האמריקנית.
- התצלום בעיתון "דבר" מתמקד במעשה הבריונות – במרכז התצלום מכונית הפוכה שעולה באש. התצלום ב"עולם הזה" מציג במרכזו צעיר זקוף לבוש לבן מניף דגל ישראל ומאחוריו שלט שמניף מפגין אחר ועליו כתובת "הצדק".

תיאור האירוע

- על פי "דבר": התפרעות אלימה של המון מוסת שתקף ופצע שוטרים, רגם באבנים ניידות משטרה, הפך ושרף מכוניות, חסם כבישים והרס מבני ציבור – מועדוני מפא"י וההסתדרות.
- על פי "העולם הזה": הפגנות מחאה מוצדקות נגד אלימות מוגזמת ולא מוצדקת מצד המשטרה, והפניית המחאה והזעם כלפי המוסדות המייצגים את מדיניות האפליה והעוול – מפא"י וההסתדרות.

סיבות להבדלים בין קטעי המקור:

- עיתון "דבר" הוא עיתונה של הסתדרות העובדים הכללית ומפלגת השלטון מפא"י אשר כלפיהם הפנו המפגינים את זעמם ותסכולם, ופגעו במוסדותיהם ובסמליהם. לכן הם מציגים את המוחים כפורעים אלימים.
- "העולם הזה" הוא שבועון שהרבה לבקר את השלטון ולהביע עמדות אנטי ממוסדות, ועל כן הוא מציג עמדה ביקורתית כלפי המשטרה והשלטון ועמדה אוהדת כלפי המפגינים.
- המקור מעיתון "דבר" הוא כתבה חדשותית שהתפרסמה יום לאחר האירועים המדווחים בה, והיא מבוססת בעיקר על דיווחי גורמים רשמיים ועל רשמים מן הנזק שנגרם בשל האירועים.
- המקור מעיתון "העולם הזה" הוא חלק ממאמר פרשנות של עורך העיתון שפורסם כחמישה ימים לאחר האירועים, והוא מציע לקוראים מבט רחב ומעמיק יותר על האירועים, גורמיהם ומשמעותם.

11. תהליך הדה־קולוניזציה וגורל היהודים בארצות האסלאם**א. מהו תהליך הדה־קולוניזציה:**

תהליך היסטורי של התפרקות האימפריות הקולוניאליות והמאבק לעצמאות של הקולוניות באסיה ובאפריקה. לאחר מלחמת העולם השנייה התעצם התהליך, ושינה את מפת המדינות העולמית.

גורמים לתהליך זה:

- התפתחות רעיון הלאומיות.
- התנגדות אידאולוגית של שתי מעצמות־העל לקולוניאליזם המסורתי.
- התנגדות לקולוניאליזם בדעת הקהל בעולם.
- משבר כלכלי בבריטניה ובצרפת לאחר מלחמת העולם השנייה.
- ירידה ברווחיות המושבות.
- שינוי ביחסי הכוחות בעולם והשפעת "המלחמה הקרה".
- מאבק של התנועות הלאומיות בארצות שהיו תחת שלטון קולוניאלי.
- השפעת האו"ם.
- הקמת "הליגה הערבית".
- השפעות של מלחמת העולם השנייה על אזרחי הקולוניות.

ההשפעה של תהליך הדה־קולוניזציה על מצב היהודים בארצות האסלאם:

- התגברות המתח בין מוסלמים ליהודים משום שהיהודים נחשבו לתומכי המעצמה הקולוניאלית.
- התערערות הביטחון הבסיסי של היהודים במדינות שהשתחררו מן השלטון הקולוניאלי, משום שהשלטון הקולוניאלי דאג לביטחונם והגן עליהם מפני האוכלוסייה המקומית.
- התחזקות הזהות הלאומית במדינות אלה לוותה באימוץ של מאפיינים מוסלמיים ובשנאת זרים, והכבידה על היהודים להשתלב בתהליך הדה־קולוניזציה.
- בעקבות התגברות המתח בין מוסלמים ליהודים פרצו בכמה מן המדינות פרעות של תושבי המקום ביהודים. בספרי הלימוד: לילך 2, עמ' 123, 160-161; מט"ח 2, עמ' 132-133, 142; שזר 2, עמ' 115-116, 142-143.

ב. גורמים נוספים שהשפיעו על מצב היהודים בארצות האסלאם – הדגמה מאחת הארצות:

יש להסביר שני גורמים נוספים, ולהציג את ההשפעה של אֶחָד מן הגורמים על מצב היהודים באחת מארצות האסלאם. בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 190-197; לילך 2, עמ' 161-168; מט"ח 2, עמ' 142-146; רכס 2, עמ' 187-189; שזר 2, עמ' 142-148.

12. מלחמת ששת הימים (1967)**א. כיצד המעורבות של מעצמות העל במזרח התיכון השפיעה על פרוץ מלחמת ששת הימים:**

- ברית המועצות סייעה למדינות ערב במתן הלוואות וסיפקה להן נשק חדיש.
- ברית המועצות רצתה ללבות את הסכסוך בגזרה כדי להוכיח עליונות, עודדה את סוריה ומצרים לפתוח במלחמה ואף העבירה למצרים מידע שגוי ולפיו ישראל מרכזת כוחות מול סוריה.
- לאחר שהניסיונות הדיפלומטיים להביא לסיום המשבר לא צלחו, ישראל קיבלה מסר מארצות הברית שהיא לא מתנגדת למהלך צבאי של ישראל.

גורמים נוספים שהשפיעו על פרוץ המלחמה:

- פעולות לשימור מקורות המים (הפעלת המוביל הארצי, הפסקת הטיית מי הבניאס), שתרמו להידרדרות ביחסים עם מדינות ערב.
- ירי מסוריה על אזרחים ישראלים באזורים המפורזים.
- סוריה הפעילה תוכנית להטיית מי הבניאס.
- מצרים ריכזה כוחות צבאיים, ציוד צבאי ותחמושות בחצי האי סיני.
- מצרים סגרה את מצרי טיראן.
- מנהיגי מדינות ערב ניהלו מלחמת תעמולה, איימו להשמיד את ישראל והכריזו שיצאו למלחמה נגדה.
- הסכם הגנה בין מצרים לסוריה (נובמבר 1966) ובין מצרים לירדן (מאי 1967).
- גיוס כוח המילואים בישראל.
- לחץ של הצבא ושל דעת הקהל על הממשלה לצאת למלחמה כדי לזכות ביתרון ההפתעה.
- כישלון הניסיונות לגייס את המעצמות לפתרון המשבר.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 211-220; לילך 2, עמ' 186-187; מט"ח 2, עמ' 180-184; רכס 2, עמ' 215-226; שזר 2, עמ' 171-174, 184.

ב. תוצאות המלחמה:

- ניצחון צבאי של מדינת ישראל.
- לצבאות ערב אבדות רבות: הרוגים רבים (כ-20,000), אובדן ציוד רב.
- שטחה של ישראל גדל פי שלושה. צה"ל כבש את רמת הגולן מידי סוריה, את רצועת עזה ואת חצי האי סיני מידי מצרים ואת מזרח ירושלים, רמאללה, שכם, ג'נין, חברון ובית לחם מידי ירדן.
- כמיליון פלסטינים נוספו לתחומי שליטתה של מדינת ישראל.
- התרחבות גבולות של מדינת ישראל ביבשה.
- איחוד ירושלים המזרחית עם חלקה המערבי.

השפעתן על מדינת ישראל:

- **בתחום חברתי/פוליטי:** מעבר מחרדה קיומית להרגשת ביטחון ועוצמה; התחיל הוויכוח בחברה הישראלית בנוגע לשטחים שנכבשו ובנוגע לפלסטינים; גידול ניכר בהיקף העלייה לארץ.
- **בתחום הכלכלי:** שגשוג כלכלי; בנייה רחבת היקף; תרומות והשקעות מחוץ לארץ.
- **בתחום הביטחוני:** ההתרחבות הטריטוריאלית העניקה לישראל יתרונות טופוגרפיים ואסטרטגיים (תצפית מרמת הגולן ומהחרמון בצפון, תצפית מהרי יהודה והשומרון על מישור החוף, שימוש בשטחי סיני לאימונים צבאיים); הוקמו בסיסים צבאיים לאורך קווי הגבול החדשים: חודשים ספורים לאחר המלחמה פרצה מלחמת "ההתשה"; בתגובה נתנה ישראל קווי ביצורים לאורך התעלה (קו בר לב).
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 227-237; לילך 2, עמ' 194-197; מט"ח 2, עמ' 186-187; רכס 2, עמ' 232-240; שזר 2, עמ' 179-184.

13. מלחמת יום הכיפורים (1973)**א. מה הניע את סוריה ומצרים לתקוף את ישראל באוקטובר 1973:**

- השאיפה לשקם את כבודן בעקבות התבוסה במלחמת ששת הימים.
- השאיפה להשיב שטחים שאיבדו במלחמות קודמות.
- יש הטוענים שמצרים ראתה במלחמה אמצעי לפתיחת תהליך מדיני שיביא לנסיגת ישראל מסיני, לאחר שנדחו יזמותיה להסדר עם ישראל.

מדוע הופתעה מדינת ישראל בפרוץ מלחמת יום הכיפורים:

- ישראל זלזלה ביכולת הצבאית של צבאות ערב.
- כישלון מערך ההתרעה: ישראל נתנה מערך מודיעין, אך הסימנים המוקדמים לא הובנו ראוי.
- ההנחה ש"קו בר-לב" יעמוד בפני התקפת מצרים. הנחה זו הובילה לשאננות ולהתעלמות מידעיות שהזהירו מפני התקפה מתקרבת.
- המצרים הסוו את הכנותיהם למלחמה ונקטו אמצעי הטעיה כדי להסתיר את כוונותיהם.
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 242-244; לילך 2, עמ' 199; מט"ח 2, עמ' 191; רכס 2, עמ' 245; שזר 2, עמ' 185.

ב. תוצאות המלחמה:

- ניצחון צבאי של מדינת ישראל. בסיום המלחמה כבש צה"ל חלקים משטחי מצרים וסוריה.
- המחיר הכבד: מספר גדול של נפגעים בשעות הראשונות של המלחמה, אבדות כבדות בסופה (הרוגים, פצועים, שבויים).
- אובדן ציוד צבאי רב ופגיעה בכושר של הצבא.

השפעתן על מדינת ישראל בתחום החברתי/הפוליטי:

- התערערות תחושת הביטחון והאמונה בתפיסת הביטחון המסורתית: התערערות האמון באנשי ציבור, בצבא ובדרג הפוליטי, פיתוח ביקורת ציבורית.
- הוקמה ועדת חקירה ממלכתית (ועדת אגרנט) לבירור המחדלים שהביאו לפרוץ המלחמה. מסקנותיה התמקדו בדרג הצבאי וברמטכ"ל. כמה קצינים בכירים נאלצו להתפטר.
- תנועות מחאה הפגינו וקראו להתפטרות הממשלה.
- שינויים במפה הפוליטית: התפטרות שר הביטחון (משה דיין), ומאוחר יותר התפטרות של ממשלת גולדה מאיר.
- הביקורת הציבורית המתמשכת על הממשלה סללה את הדרך למהפך הפוליטי של 1977, שבעקבותיו עלתה לשלטון מפלגת הליכוד ובראשה מנחם בגין.
- הקמת "גוש אמונים" ו"שלום עכשיו" ופעילותן.

כיצד המעורבות של מעצמות העל במזרח התיכון השפיעה על המלחמה או על תוצאותיה והשלכותיה:

- המלחמה התחוללה בצל "המלחמה הקרה" בין שתי המעצמות. סוריה ומצרים היו בתחום ההשפעה של ברית המועצות, וישראל בתחום ההשפעה של ארצות הברית. לכל אחת מן המעצמות היה אינטרס שהצד שבו היא תומכת ינצח במלחמה, והן סיפקו סיוע צבאי ומדיני למדינות שבהן תמכו.
 - ברית המועצות סיפקה למצרים ולסוריה בשנים שקדמו למלחמה טילי נ"ט וטילי נ"מ ותרמה לחיזוק משמעותי בכוח הצבאי ולאמונה שלה ביכולתן הצבאית.
 - ארצות הברית הפעילה לחץ על מדינת ישראל שלא להנחית מכה אווירית מקדימה, וישראל נמנעה מלנקוט בצעד זה על אף שידעה כי סוריה ומצרים עומדות לפתוח במלחמה עוד באותו היום.
 - ברית המועצות שלחה לסוריה ומצרים תגבורת של ציוד צבאי מסיבי במהלך המלחמה.
 - לנוכח הסיוע של ברית המועצות למצרים וסוריה הפעילה ארצות הברית רכבת אווירית שסיפקה לישראל מערכות נשק ותחמושת.
 - ברית המועצות פעלה להשגת הפסקת אש נוכח התקפת הנגד של ישראל והתקדמותה לתוך סוריה ומצרים.
 - שתי המעצמות קידמו הצעה להפסקת אש במועצת הביטחון – החלטה 338 שהורתה על הפסקת אש ב-22 בחודש (מצרים וישראל לא כיבדו את ההחלטה, רק ב-24/10 הושגה הפסקת אש).
 - ארצות הברית תיווכה בין הצדדים להסדרת הסכם הפרדת כוחות (בינואר 1974) בין ישראל למצרים, ובין ישראל לסוריה (במאי 1974).
 - ארצות הברית תיווכה בין הצדדים וניהלה שיחות להסדרת הסכמי ביניים, שבסופם (בספטמבר 1974) נחתם הסכם בין מצרים וישראל.
 - בעקבות המעורבות של ארצות הברית בתיווך המדיני התהדק הקשר בינה ובין מצרים. חודשו יחסים דיפלומטיים מלאים ביניהן ומצרים קיבלה סיוע כלכלי מארצות הברית.
 - התחזקות התלות של מדינת ישראל בארצות הברית.
 - הסכמי הביניים היו הבסיס לתהליך של משא ומתן מדיני בין מצרים וישראל, שבסופו נחתם הסכם שלום בתיווך אמריקני (1979).
- בספרי הלימוד: היי סקול 2, עמ' 244, 246, 253–255, 264; לילך 2, עמ' 199, 201–202, 205–209; מט"ח 2, עמ' 192–194, 197–198, 201; רכס 2, עמ' 249, 252–260; שזר 2, עמ' 188, 190–192.